

Janez Cvirn

ALFRED NOBEL IN NJEGOVA VELIKA POŽIRALKA DENARJA

Družina Brunner

Dvanajstega novembra 1838 sta se v Welsu na Zgornjem Avstrijskem poročila tedaj 30-letni uradniški praktikant Wenzel Brunner, sicer po rodu iz Tabora na Češkem, in 23-letna Josepha Maria Johanna Sturm, po rodu iz Kössena. Čeprav sta se - kot kažeta datum poroke in rojstva prvega otroka - Wenzel in Johanna očitno poročila zato, ker je bila mladenka noseča, je bil njun zakon harmoničen. V njem se je rodilo kar 8 otrok (6 fantov in dve deklici) in sprva je družina živela nadvse normalno meščansko življenje. Wenzel Brunner se je počasi toda vztrajno vzpenjal po uradniški lestvici in že kmalu postal namestniški svetnik v Welsu. Toda po njegovi smrti se je družina znašla v nezavidljivem položaju. Kot je v spominih zapisala Wenzlova vnukinja Friderika Dietrich (roj. Brunner), se je njena stara mati Johanna s svojimi osmimi otroki le s težavo prebijala skozi življenje.¹

Kljub nizki pokojnini pa je Johanna Brunner naredila vse, da bi svojim otrokom zagotovila pri-

merno izobrazbo. Najstarejši sin Albert Brunner (roj. 10. aprila 1839) je po osnovni šoli v rodnem Welsu obiskoval gimnazijo v Linzu (1850-1858), po uspešno opravljeni maturi pa se je odpravil študirat (1858) na znamenito Rudarsko in gozdarsko akademijo v Bansko Štiavnico (na sedanjem Slovaškem).² Med študijem, ki ga je z odliko končal leta 1862, se je preživljal z inštruiranjem sošolcev. Del tako prisluženega denarja je namenjal svojemu mlajšemu bratu Heinrichu, ki je na dunajski univerzi študiral pravo. Heinrich,³ ki se je že zelo zgodaj proslavil z odmevnimi raz-

² H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 1-2.

³ Heinrich Brunner (21. 6. 1840 Wels - 11. 8. 1915 Kissingen) je po študiju na Pravni fakulteti na Dunaju leta 1865 habilitiral iz nemškega prava. V letih 1866-1870 je bil profesor na univerzi v Lvovu, v letih 1870-72 na univerzi v Pragi, v letih 1872-73 pa na univerzi v Strassburgu. Leta 1873 so ga poklicali na univerzo v Berlin, kjer je poučeval do upokojitve. Leta 1884 je postal član pruske akademije znanosti, bil pa je tudi član centralne direkcije za znano edicijo *Monumenta Germaniae Historica*. Heinrich Brunner je bil velika avtoriteta za nemško pravno zgodovino. Napisal je številna, še danes pomembna dela, kot npr. *Zeugen- und Inquisitionsbeweis der Karoling. Zeit*, 1866; *Die Entstehung der Schwurgerichte*, 1872; *Das franz. Inhaberpapier des Mittelalters*, 1879; *Zur Rechtsgeschichte der röm. und german. Urkunde*, Bd. 1, 1880; *Geschichte und Quellen des deutschen Rechts*, v: *Enzyklopädie der Rechtswissenschaft*, 5. izdaja, 1890; *Deutsche Rechtsgeschichte*, Bd. 1, 2, 1887-1892; *Forschungen zur Geschichte des deutschen und franz. Rechts*, 1894; *Geschichte der engl. Rechtsquellen im Grundriss*, 1909. Prim.: *Der Grosse Brockhaus*, Leipzig 1929, 3. Band, Ble-Che, str. 421-422.

¹ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen* - in *deutscher Schrift - meiner Mutter, Friderika Dietrich, geb. Brunner (1885-1973), die ich (in Klammern) und unterm Strich - mihi et meis - kommentiert habe*, s. d., str. 1; kopijo rokopisnih spominov Friderike Dietrich, roj. Brunner, ki jih je z opombami opremil njen sin H. Dietrich, mi je posredoval švedski pisatelj in režiser Vilgot Sjöman.

pravami iz nemške pravne zgodovine, je finančno pomagal mlajšemu bratu Augustu, ki je prav tako na Dunaju študiral pravo, potem pa kot odvetnik živel v zgornjeavstrijskem Lambachu.⁴ Četrtri izmed bratov Karl je študiral kemijo in postal profesor organske kemije na univerzi v Innsbrucku. Oba mlajša brata sta postala uspešna poslovneža: Rudolf je postal direktor tovarne in Eduard bančni direktor. In tudi obe sestri sta (kot pravi jo spomini Friederike Dietrich, roj. Brunner) v življenju uspele. Ena je postala poštna uradnica, druga pa se je bogato poročila.⁵

Albert Brunner

Najstarejši izmed otrok Albert Brunner je po končanem študiju (1862)⁶ nekaj časa delal nekje na Češkem, konec šestdesetih let pa so ga kot odličnega strokovnjaka poklicali na Dunaj, kjer je dobil službo v Poljedelskem ministrstvu.⁷ (V tem času je predaval tudi na rudarski akademiji v štaterskem Leobnu). Ko se je 1873 poljedelsko ministrstvo odločilo, da bo na prošnjo celjske mestne občine z županom dr. Josefom Neckermannom na čelu nameravano državno cinkarno postavilo v Celju in ne v okolici Rimskih Toplic,⁸ je izvedbo projekta zaupalo mlademu Brunnerju. Tako se je Albert Brunner junija 1873 odpravil v Celje in začel z delom. Sam je izdelal načrte tovarne in upravnega poslopja (v njem je bilo tudi stanovanje za upravitelja) in osebno vodil celotno gradnjo.⁹ Ob napornem in odgovornem delu pa je vseeno našel toliko časa, da se je od časa do časa udeležil te ali one družabne prireditve v

mestu ob Savinji. Na eni izmed njih (na celjskem Starem gradu) je spoznal mlado, komaj 17-letno lepoticco judovskega rodu Amalijo Hess, ki se je bila s svojimi starši z Dunaja priselila v Celje le malo pred uglednim rudarskim inženirjem. Amalija naj bi se takrat igrala še s punčkami, toda Albert se je vanjo zaljubil na prvi pogled. Redno je začel zahajati v hišo Hessovih in kmalu zatem je od njenega očeta Heinricha izprosil mladenkino roko.¹⁰ Potem ko se je Amalija 14. septembra 1874 dala krstiti, ju je 3. oktobra 1874 v petrovški cerkvi poročil sam celjski opat Franc Ogradi.¹¹ Manj kot leto kasneje, ko je Albert Brunner končal z gradnjo tovarne, sta se mladoporočenca iz Gosposke ulice preselila v prostorno stanovanje v Gaberjah št. 14, ki je bilo v prvem nadstropju velikega cinkarniškega upravnega poslopja.¹²

Družinsko življenje

Čeprav je še pred začetkom gradnje tovarne – po polomu dunajske borze 1873 – v Avstriji nastopilo dolgo obdobje gospodarske depresije, je celjska Cinkarna (z delom je začela leta 1875) že na samem začetku, zlasti pa po dograditvi valjarne, upravičila visoko državno investicijo. Albert Brunner, ki jo je postavil, si je na moč prizadeval, da bi poslovala uspešno. Z novimi in novimi tehničnimi izboljšavami, kakršna je bila (leta 1881 s patentom potrjena) izboljšava destilacijske peči, s katero je dosegel skoraj popolno kondenzacijo cinkove pare,¹³ je tudi v času gospodarske krize uspešno vodil celjsko Cinkarno. Podjetju, ki ga je sam utemeljil in ga imel za svojega otroka, je posvečal vso svojo pozornost, za kar ga je cesar 11. junija 1886 odlikoval z viteškim križcem Francjožefovega reda.¹⁴ Pravo priznanje pa je dobil šele po smrti poljedelskega ministra Chlumetzkega, ki naj bi mu bil – kot je v spominih zapisala njegova hči Friderika – nadvse nenaklonjen.¹⁵ Osmega marca 1892 so ga imenovali za

⁴ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 2.

⁵ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 2-4.

⁶ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 9.

⁷ Ministrstvo za poljedelstvo in rudarstvo (Ministerium für Landeskultur und Bergwesen), ki so ga ustanovili leta 1848, je delovalo le do leta 1853. Ponovno je poljedelsko ministrstvo na začetku leta 1868 ustanovila Auerspergova vlada. Prim.: Günther R. Burkert, „Großjährig“. Die Entwicklung des ländlichen Raumes und deren Erfassung durch die Statistik von 1848-1918, v: *800 Jahre Steiermark und Österreich 1192-1992. Der Beitrag der Steiermark zu Österreichs Größe*, izd. Othmar Pickl, Graz 1992, str. 393.

⁸ Thomas Fürstbauer, *Cilli 1867-1892. Fünfundzwanzig Jahre selbständigen Gemeindegewesens*, Celje 1892, str. 16; prim. tudi: Andreas Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli*, Graz 1909, str. 409-410; Janko Orožen, *Zgodovina Celja in okolice*, II. del, Celje 1974, str. 132-133.

⁹ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 4; Friderika Brunner je v spominih zapisala: „Moj oče je zasnoval načrte za tovarno in tudi za svojo stanovanjsko hišo, v kateri so bili v pritličju pisarniški, zgoraj pa stanovanjski prostori. Pred hišo je bil velik park s sadnim in zelenjavnim vrtom ter veliki travniki z ujetimi koruze. Moj oče je gradnjo vodil sam.“

¹⁰ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 4.

¹¹ Kot je razvidno iz poročne matične knjige župnije Sv. Danijela, ki jo še vedno hrani Matični urad Celje, sta se ravnatelj državne Cinkarne v izgradnji Albert Brunner, roj. 10. aprila 1839 v Welsu na Gorjujem Avstrijskem, bivajoč v Celju, hiš. št. 84, in Amalija Hess, rojena 9. junija 1856 v dunajskem Leopoldstadu, stanujoča v Celju, hiš. št. 129, poročila 3. oktobra 1874 v znani romarski cerkvi v Petrovčah. Poročil ju je celjski opat Franc Ogradi, poročni priči pa sta bila Eulogius Dirmhirn, ravnatelj meščanske šole v Celju, in telovadni učitelj August Tisch.

¹² H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 5.

¹³ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 10.

¹⁴ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 9.

¹⁵ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 6.

rudarskega svetnika z 2000 gld letne plače, 23. maja 1896 za člana izpitne komisije za železarstvo na rudarskih akademijah v Leobnu in Pribramu, 8. januarja 1898 pa še za člana štajerske deželne komisije za svetovno razstavo v Parizu leta 1900.¹⁶

Albert, ki je bil z vodenjem Cinkarne in nadzorom drugih železarn polno zaposlen, je s svojo ženo Amalijo ter hčerama Adelo (roj. 26. novembra 1879) in Frideriko Anno (roj. 20. marca 1885) v svojem velikem stanovanju v upravniški vili, pred katero je uredil park, zraven pa še sadovjak in zelenjavni vrt, živel prijetno in normalno meščansko življenje. Hči Friderika je v svojih spominih zapisala, da sta mu tovarna in družina pomenili vse. In je dodala: „Otroci smo živeli kot v paradižu; lep velik vrt, veliko sadja, zanimiva tovarna, široka šolska pot v mesto. Tudi jedli smo dobro; prava avstrijska kuhinja: vsak dan opoldne goveje meso, sloviti Federspitz, poprej julha s prilogo, vsak dan h govedini druga omaka (ribez, rozine, morski sadeži itd.). Za poobedek vedno sladice. Ob nedeljah je bila pečenka in za poobedek torta. Za zajtrk kava, žemlje brez masla in marmelade. Zvečer smo jedli vedno toplo, nikoli le obloženega kruha. Moja mati je bila odgovorna, da so jedi prihajale na mizo v redu in točno.“¹⁷

Brunnerju je družina pomenila varno zavetje, v katerem se je lahko po napornem delu spočil in sprostil. O tem nam zgovorno priča opis praznovanja božiča, ki je bil tudi pri Brunnerjevih velik družinski praznik. Pred božičem so vedno spraznili dnevno sobo in na njeno sredo postavili veliko smreko. Božično drevo je z okraski, ki so bili shranjeni v 6 kartonskih škatlah (pozlačeni orehi, zvezdice itd.), vsako leto okrasil Albert Brunner sam. Za krasitev je potreboval kar tri večere in dokler svojega dela ni dokončal, žena in otroci niso smeli vstopiti v sobo. Nato je ponoči potrosil koščke okraskov pred hčerini postelji. Ko sta deklici zjutraj vstali in je zašumelo, je to pomenilo, da bo Jezušček kmalu prišel. Na ključavnici je bila obešena hudičkova glava, kar je še bolj podžgalo otroško radovednost. Na božični večer se je družina zbrala v temni sobici. Ko je ura odbila polnoč, so se dvojna vrata v dnevno sobo na stežaj odprla, tako da so bili od nenadnega sija električne luči (v stanovanje jo je iz tovarne napeljal že leta 1886) vsi zaslepljeni. Na mi-

zi so ležala darila. Najprej so jih odprli kuharica, hišni sluga in njegova žena, šele nato sta na vrsto prišli deklici. Prava družinska idila.¹⁸

Celjskega družabnega življenja se ni pretirano udeleževal¹⁹ (izmed vseh prireditev ni nikoli zamudil le vsakoletne procesije na Telovo),²⁰ seveda pa je zaradi svoje funkcije moral biti navzoč tudi pri obiskih visokih gostov.²¹ Čeprav je ves prosti čas namenjal svoji družini (s hčerama je rad hodil v naravo, zlasti na Reitterjev oz. Štajerski hrib nad mestnim parkom),²² je bil v mestu ob Savinji nadvse priljubljen in spoštovan. Med njegovimi osebnimi prijatelji, s katerimi je negoval tesne stike, sta bila zdravnik in v letih 1870-1893 celjski župan dr. Josef Neckermann, pa veletrgovec z železnino, takrat gotovo najbogatejši Celjan Julius Rakusch. Med njegove prijatelje je sodil tudi bogati celjski trgovec Gustav Stiger. Ko je 18. decembra 1899 Albert Brunner nenadoma umrl, so se pogreba udeležili vsi najuglednejši celjski meščani z županom na čelu. Njegova hči Friderika je tragično smrt in zadnje slovo svojega očeta opisala nadvse pretresljivo: „Popoldan 18. decembra (1899) je oče odšel v mesto. To je bila dobre pol ure trajajoča pot. Želel je opraviti predbožične nakupe. Med potjo mu je naenkrat postalo slabo in odšel je k svojemu prijatelju, gospodu Rakuschu, mestnemu županu... Rakusch je hotel zapreči, toda moj oče je iz skromnosti ponudbo zavrnil in se odpravil peš proti domu. Otroci, ki so se sankali, so mu ponudili, da ga s sanmi odpeljejo do doma. Med potjo je padel zadet od kapi s sani. Prenesli so ga v neko gostilno in obvestili mamo in tovarniške uradnike. Moja mama ni hotela verjeti, da je mrtev; pustila je, da so ga položili na njegovo posteljo in ga toplo pokrila. Potem se je zlomila; moja sestra je doživela živčni zlom. Poklicani zdravnik dr. Neckermann, ki je bil prijatelj mojega očeta, je oskrbel mamo in sestro, meni pa ukazal, naj grem v posteljo. Ker sem mislila, da se bo oče spet dvignil in tega ne bo nihče opazil, sem se vsedla na njegovo posteljo in ga celo noč stražila. Mačke so se

¹⁸ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 6.

¹⁹ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 7: „Für Geselligkeit war er nicht eingenommen, lud auch selten die Verwandten ein.“

²⁰ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 5.

²¹ Ko je 1. septembra 1891 Celje obiskal Franc Jožef, je cesarju razkazal Cinkarno prav Brunner, njegova mlajša hči Friderika pa mu je izročila šopek. Zvečer se je - oblečen v frak - udeležil slavnostne večerje, na katero je cesar povabil vse najpomembnejše Celjane. H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 5.

²² H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 7.

¹⁶ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 9.

¹⁷ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 7.

drle na vrtu in bilo je zelo nenavadno. Molila sem in nepremično zrla v očetov obraz. Proti jutru mu je iz nosa priteklo nekaj smrklja, toda bil je trd in ledeno mrzel. – Naslednjega dne so očeta po vbo-du v srce (takrat so ga še prakticirali zaradi možnosti navidezne smrti) položili na mrtvaški oder. Njegova delovna soba je bila vsa v črnem, krsta je stala na sredi med tremi kandelabri. Očeta so oblekli v rudarsko uniformo; spet je izgledal tako lepo. Prišli so delavci in se ganjeni poslovili od njega. Zlasti nadzornik tovarne, ki mu je oče veliko pomagal, je jokal. K pogrebu so prišli vsi (očetovi) bratje. Žalostni spreved je šel od tovarne preko mesta do na hribu ležečega pokopališča. Ob mrtvaškem vozu so stopali delavci z gorečimi rudarskimi svetilkami. Vse je bilo zelo žalostno in pretresljivo.“²³

Družina Hess

Amalijin oče Heinrich Hess, rojen 1820 v Prostejovu na Moravskem, se je ukvarjal z lesno trgovino (v okolici Prostejova so bili obsežni gozdovi v lasti princa Lichtensteina in olomouškega nadškofa), leta 1848, po odprtju dunajskega geta, pa se je – kot mnogi Judje z vzhoda – naselil na Dunaju, na PraterstraÙe v Leopoldstadtu. Kmalu po prihodu na Dunaj se je poročil z mlado bratislavsko Judinjo Amalijo, roj. Störk.²⁴ V njunem zakonu so se rodile štiri hčere in en sin, toda dva otroka sta kmalu po rojstvu umrla: najstarejša Sofija je privekala na svet 1. marca 1851, Max 25. maja 1852 (umrl je 27. novembra 1852), Bertha 7. novembra 1853, Carolina 26. novembra 1854 (umrla je 25. julija 1855) in Amalija 9. junija 1856.²⁵ Svojo zadnjo hči je Heinrich Hess poimenoval po soprogi, ki je dva dni po porodu (11. junija 1856) komaj 32 let stara umrla. Nesrečni vdovec, ki je ostal sam s tremi malimi otročiči, se je kmalu znova poročil. V njegovem drugem zakonu z Julie Stern se je rodilo še pet otrok: Ludwig (Louis) 7. marca 1858, Hermina, ki je kasneje postala (ne preveč uspešna) gledališka igralka 15. februarja 1861, Moritz 12. novembra 1862 (umrl je že 26. decembra 1862 zaradi pljučnice), Käthe, ki se je poročila z bogatim salzburškim vinogradnikom Ignazem Weiklom, po letu 1865, in najmlajša Anna (Olga), ki se je – enako kot Hermina

– posvetila igrilstvu in bila dolgo časa glavni model znanega nemškega (münchenskega) slikarja Huga von Habermanna.²⁶

Heinrich Hess, ki se je sicer ukvarjal s trgovino z lesom in različnimi drugimi posli, je solidno preživel svojo veliko družino. V „času ustanavljanja“ ob koncu šestdesetih in na začetku sedemdesetih let je veliko špekuliral na dunajski borzi in si ustvaril celo nekaj premoženja. Še pred polomom dunajske borze leta 1873 pa se je podjetni Heinrich Hess s svojo številčno družino z Dunaja preselil v Celje in se v mestu ob Savinji (stanovali so v Gosposki ulici 3) začel ukvarjati z lesno trgovino. Čeprav v Celju ni prijavil samostojne trgovine z lesom, je bil poslovno relativno uspešen, saj se je hitro etabliral v celjski meščanski družbi. Njegova hči Bertha se je leta 1876 poročila s prvim urednikom celjskega nemško pisane- ga časnika Cillier Zeitung Wilhelmom Goldmanom (urednik je bil od 26. aprila 1876 do 22. aprila 1877)²⁷ in kmalu zatem z njim odšla v Združene države Amerike.²⁸ Amalija pa se je – kot rečeno – že leta 1874 poročila z ravnateljem Cinkarne v ustanavljanju Albertom Brunnerjem.

Poroki obeh hčera z uglednima celjskima meščanoma kažeta, da je družina Hess v Celju uživala precejšen ugled. Toda ne relativno uspešni posli ne poroki dveh hčera nemirnega in dunajskega življenja vajenega Heinricha Hessa niso uspeli zadržati v provincialnem Celju.²⁹ Vedno močnejše ga je namreč vleklo v velikomestni Dunaj, kjer je živel tudi njegova sestra Fanny, ki se je poročila z znanim dunajskim žurnalistom, prvim urednikom listov Die Presse (1848) in Reichszeitung (1848) ter izdajateljem in lastnikom lista

²³ Prim.: H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 8-9; pri omembi celjskega župana in zdravnika dr. Josefa Neckermanna se je Friderika očitno zmotila, saj je leta umrl že leta 1893; o Neckermannu glej: Janez Cvirn, *Trdijavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861-1914)*, Maribor 1997, str. 366-367.

²⁴ Amalija se je rodila leta 1824 v bratislavskem judovskem getu (pod grajskim gričem), ki naj bi ga na initiativo Ferenca Deaka odprli že leta 1842; prim.: H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 13; na splošno o položaju Judov v Bratislavi in na Slovaškem prim.: Ješajahu Andrej Jelinek, *Zidna na Slovensku v 19. a 20. stoletju*, Edicija Judaica Slovaca, Bratislava 1999.

²⁵ Prim.: H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 13; Vilgot Sjöman, *Mitt hjärterbarn. De länge hemlighällna breven mellan Alfred Nobel och hans älskarinna Sofie Hess*, Stockholm 1995, str. 52.

²⁶ Prim.: H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 19-20; Sjöman, str. 52. 88-89.

²⁷ Prim.: Janez Cvirn, *Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861-1907*, Zbirka Zgodovinskega časopisa 5, Ljubljana 1988, str. 12, 79.

²⁸ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 14.

²⁹ Hessova vnukinja Friderika je v spominih zapisala, da je bil njen stari oče nadvse muzikaličen, saj da je znal zapeti vsako opereto. Prim.: H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 14.

Morgenpost (1848) dr. Leopoldom Landsteinerjem.³⁰ Na Dunaj, ki je bil Heinricha ob prihodu očaral in lepo sprejel, pa je vleklo tudi njegovo drugo ženo Julie Stern in otroke, ki so bili vsi rojeni Dunajčani. Zato se je Heinrich Hess odločil in se (verjetno) konec leta 1877 ali v letu 1878 z družino spet vrnil v mesto ob lepi modri Donavi. (Tudi tokrat si je našel stanovanje na PraterstraÙe v Leopoldstadtu.) Že več let prej pa je družino in Celje zapustila najstarejša Hessova hči Sofija, ki ji v Celju ni bilo ostati.³¹ Iz Celja se je odpravila v znano letoviÙe Baden pri Dunaju in se tam zaposlila kot prodajalka v neki cvetličarni.³²

Alfred Nobel

Alfred Nobel, ki ga je Victor Hugo označil za „najbogatejšega potepuha sveta“,³³ je na svet prišel v revÙini. Rodil se je 21. oktobra 1833 v Stockholmu, oÇetu Immanuelu (1801-1872) in materi Andrietti, roj. Ahlsell (1805-1889), le nekaj mesecev zatem, ko je njegov oÇe, sicer uspeÙen gradbeni konstruktor in tehnični izumitelj, ki je v Stockholmu gradil mostove in hiÙe, popolnoma bankrotiral.³⁴ Tudi prva leta njegovega življenja so bila v znaku pomanjkanja. Zaradi velikih dolgov, ki so bremenili oÇeta po stečaju njegovega podjetja (1833), je petčlanska družina živela v bedi, v skromnem stanovanju na tedanjem severnem obrobju Stockholma.³⁵ Pomanjkanje in beda, pa vedno večje nerazumevanje med njegovima starÙema,³⁶ sta se Alfredu tako vtisnila v spomin, da je v drami Nemesis, ki jo je napisal tik pred smrtjo, zapisal: „Ti, ki v mojem srcu be-

reÙ vso uboÙstvo mojega življenja, veÙ, da sem bil od dnevvov svojega otroÙtva Źrtv trpinčenja vseh vrst. Lakota, tepeŹ, zmerjanje – nič mi ni bilo prihranjeno.“ (2. dejanje, 11. scena).³⁷

Leta 1837 je njegov oÇe priÙel v stik z finko-ruskim uradnikom Larsom Gabrielom von Haartmannom, predsednikom vlade v Turkuju (Aboju) na sedanjem Finskem in predsedujoÇim v carski komisiji za razvoj industrije in trgovine.³⁸ Haartmann je pokazal velik interes za Immanuelove ideje o izdelavi (kopenskih in podvodnih) min in ga je povabil v Turku.³⁹ Tako se je decembra 1837 Alfredov oÇe odpravil na Finko in v Stockholmu pustil družino.⁴⁰ Za Andrietto in njegove tri otroke so se začeli še hujÙi Çasi. Prihodki od trgovinice z mleÇnimi izdelki in zelenjavo so bili nadvse skromni. Družina se je skozi življenje prebijala le s pomoÇjo sorodnikov in prijateljev.

Leta 1840 je Alfred začel obiskovati osnovno ðolo v občini Jakob, ki je veljala za ðolo revnih. V slengu so jo imenovali „Rabaukenschule“, saj so se otroci stalno pretepali.⁴¹ V tej sredini je Alfred preŹivel dve dolgi leti. Skupaj z materjo in bratom je nenehno mislil na oÇeta in upal, da mu bo v Rusiji le uspelo in da bo s svojimi izumi družini zagotovil boljÙo prihodnost.⁴² Immanuel Nobel, ki se je že decembra 1838 preselil v St. Petersburg, pa se je v mestu ob Nevi poÇasi le uveljavljal kot uspeÙen tehnični izumitelj. Poleg podvodnih in kopenskih min se je ukvarjal tudi z drugimi projekti, ki so bili namenjeni ruski vojski.⁴³ Znanstvo z generalom Ogarevim, ki ga je povezal z ruskim vojnim ministrstvom, je Immanuelu Nobelu prineslo prvenstvo pri proizvodnji oroŹja za rusko vojsko. Po prvih poslovnih uspehih so se mu lahko oktobra 1842 v St. Petersburgu pridružili Źena in otroci.⁴⁴ Z odliÇnimi rezultati pri razvoju in izdelavi kopenskih in podvodnih min, ki so jih Rusi prviÇ uporabili v Çasu krimske vojne (pri Kronstadtu, Sveaborgu in Revalu),⁴⁵ pa je

³⁰ Njun sin dr. Karl Landsteiner (roj. 14. 6. 1868 na Dunaju) je postal svetovno znan zdravnik in znanstvenik, ki je že v letih 1901/2 kot prvi odkril in opisal krve skupne A, B in O. Po prvi svetovni vojni so ga povabili na Rockefellerjev inÙtitut v New York, kjer se je proslavil z znanstvenim delom. Že leta 1930 je prejel Nobelovo nagrado za medicino. Leta 1941 mu je skupaj z Wienerjem uspelo odkriti pomen RH faktorja. Umril je leta 1943 v New Yorku. Prim.: H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 16; Sjöman, 87-88.

³¹ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 14.

³² Kenne Fant, *Alfred Nobel. Idealist zwischen Wissenschaft und Wirtschaft*, Insel Verlag Frankfurt am Main und Leipzig, 1997, str. 190; Friderika Dietrich, roj. Brunner, napaÇno navaja, da se je Sofija v Badnu zaposlila kot natakarica v neki slaÙiÇarni. Prim.: H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 14.

³³ Fant, *Alfred Nobel*, str. 22.

³⁴ Fant, *Alfred Nobel*, str. 31-33.

³⁵ Fant, *Alfred Nobel*, str. 33-34; danaÙnji naslov se glasi Norrlandsgatan 9, Çetrti Torsken pa leŹi v samem srediÙÇu mesta. Na Nobelovo rojstno hiÙo, ki so jo leta 1934 poruÙili, spominja mala spominska ploÙa na hodniku novega stanovanjskega kompleksa.

³⁶ Fant, *Alfred Nobel*, str. 39.

³⁷ Fant, *Alfred Nobel*, str. 35; drama *Nemesis* je izÙla v Parizu (v 100 izvodih) le nekaj tednov po njegovi smrti, toda vse izvode (razen treh) so uniÇili na Źeljo njegovih sorodnikov. Le-ti so namreÇ menili, da bi lahko tako ðibko dramsko delo oneÇastilo spomin na prominentnega moŹa.

³⁸ Fant, *Alfred Nobel*, str. 41.

³⁹ Fant, *Alfred Nobel*, str. 41.

⁴⁰ Fant, *Alfred Nobel*, str. 46.

⁴¹ Fant, *Alfred Nobel*, str. 42.

⁴² Fant, *Alfred Nobel*, str. 43.

⁴³ Fant, *Alfred Nobel*, str. 43.

⁴⁴ Fant, *Alfred Nobel*, str. 46.

⁴⁵ Fant, *Alfred Nobel*, str. 53.

družina Nobel skozi velika vrata vstopila v rusko gospodarsko življenje.⁴⁶

Immanuel Nobel je svojim sinovom omogočil odlično izobrazbo. Zlasti Alfred, ki se je v mladosti močno zanimal za francosko in angleško literaturo ter tudi sam pesnil, si je brez študija na univerzi, s pomočjo odličnih privatnih učiteljev, pridobil prvovrstno izobrazbo. Kemije sta ga učila očetova prijatelja Yuli Trapp (1808-1882), profesor na Tehniški visoki šoli, in Nikolaj N. Zinin (1812-1880), profesor na Akademiji za medicino in kirurgijo v St. Petersburgu,⁴⁷ jezikov in zgodovine pa hišna učitelja mag. Lars Santesson (po rodu Šved) in magister Peterov.⁴⁸ Veliko je bral in se še posebej vestno učil tujih jezikov. Komaj 17 let star je poleg maternega jezika povsem obvladal rusko, francosko, nemško in angleško. Že v mladosti je prevedel Voltairja v švedščino, potem pa je švedski prevod prevedel nazaj v francoščino, da bi se učil na napakah.⁴⁹ Resno se je ukvarjal s poezijo in razmišljal, da bi postal literat.⁵⁰ Toda zaradi nasprotovanja očeta in spoznanja, da za kariero literata nima pravega posluha, se je napotil po očetovih stopinjah.⁵¹

Leta 1850 ga je oče, starega komaj 17 let, poslal na dveletno študijsko potovanje po Evropi in Ameriki. Po dopustu pri sorodnikih na Švedskem je obiskal večino večjih evropskih mest. V Parizu je delal v laboratoriju slovitega kemika T. J. Pelouzeja in se tam seznanil z njegovim mladim asistentom, znanim italijanskim kemikom Ascaniom Sobrerom, ki je izumil nitroglicerin. V francoskem glavnem mestu se je mimogrede zaljubil v mlado Švedinjo, ki je delala kot pomočnica v neki lekarni. (V spomin na ljubko mladenko, ki je zaradi tuberkuloze umrla še v času njegovega bivanja v Parizu, je Alfred napisal romantično pesem *You say I am a riddle*).⁵² V New Yorku pa se je seznanil s slavnim izumiteljem švedskega rodu Johnom Ericssonom, enim izmed izumiteljev ladijskega vijaka.

Po vrnitvi z uspešnega študijskega potovanja po Ameriki (1852) se je Alfred zaposlil v očetovi

Alfred Nobel

tovarni v St. Petersburgu, ki je v času Krimske vojne delala s polno paro.⁵³ Veliko je eksperimentiral z nitroglicerinom, iz katerega je poskušal narediti komercialno in tehnično uporabno razstrelivo. Toda vsi njegovi naporji so bili zaman. Ko se je po koncu krimske vojne očetovo podjetje spet znašlo v krizi, je Alfred skupaj z brati Emilom, Robertom in Ludvigom vse svoje sile usmeril v njegovo rešitev. Leta 1856 se je odpravil v Francijo in Anglijo, da bi očetu pri velikih evropskih bankah priskrbel potrebne kredite.⁵⁴ Toda vsem naporom navkljub je z očetovim podjetjem v St. Petersburgu šlo le še navzdol. Leta 1863 se je Alfred z očetom in bratom Emilom vrnil v Stockholm, medtem ko sta Ludvig in Robert ostala v St. Peterburgu. Z velikimi težavami jima je uspelo rešiti podjetje, potem pa sta se (ob Kaspijskem morju) posvetila naftni industriji in kmalu postala ena izmed najbogatejših kapitalistov svojega časa.

Po vrnitvi na Švedsko (1863) se je Alfred ukvarjal izključno le še z razvojem nitroglicerina kot varnega in uporabnega eksplozivnega sredstva. Njegove poskuse so spremljale številne eksplozije (v eni izmed njih je 3. septembra 1864 izgubil življenje tudi Alfredov brat Emil), toda že ko-

⁴⁶ Fant, *Alfred Nobel*, str. 52.

⁴⁷ Fant, *Alfred Nobel*, str. 55-56.

⁴⁸ Fant, *Alfred Nobel*, str. 56.

⁴⁹ Fant, *Alfred Nobel*, str. 65.

⁵⁰ Zlasti rad je prebiral poezijo angleških romantikov Wordswortha, Schelleya in lorda Byrona, ki je bil njegov najljubši pesnik.

⁵¹ Fant, *Alfred Nobel*, str. 65 sl.

⁵² Fant, *Alfred Nobel*, str. 66-67.

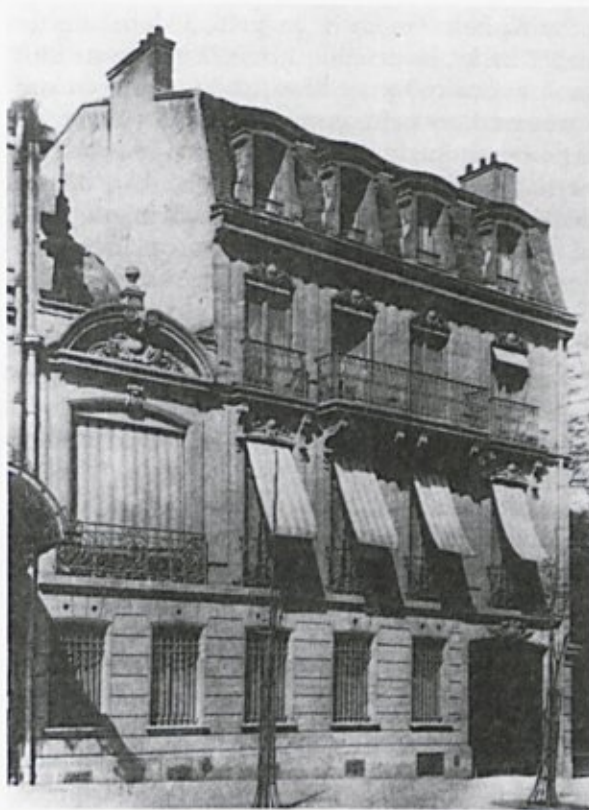
⁵³ Fant, *Alfred Nobel*, str. 76.

⁵⁴ Fant, *Alfred Nobel*, str. 79.

nec leta 1863 mu je prvič uspelo, da je s pomočjo male količine smodnika varno detoniral nitroglicerina. To je bil prvi korak k izumu močnejšega detonatorja, ki ga je kasneje uporabil pri dinamitu (v poroznem premogu ali drugi porozni substanci absorbiranem nitroglicerinu).⁵⁵ Dinamit ali „Nobel's Safe Gun Powder“ je izpopolnil leta 1866 v svojem laboratoriju v nemškem Krümmelu (pri Hamburgu) in še v istem letu so mu patent priznali v Angliji. V letih 1867-1868 so mu priznali patente za izdelavo dinamita v večini zahodnoevropskih držav (v Nemčiji, na Švedskem, Norveškem, na Finskem, v Avstriji, Franciji) in v Združenih državah Amerike (1868), v letih 1870-71 pa še v južni Ameriki in britanskih kolonijah (npr. v Avstraliji).⁵⁶

S proizvodnjo dinamita v lastnih tovarnah po celem svetu je Alfred Nobel hitro obogatel. Leta 1867 so izdelali 11 ton in tri leta kasneje že 424 ton dinamita.⁵⁷ Njegova podjetja po celem svetu so v kratkem času prerasla v pravi imperij in Nobel je v njihovo vodenje vložil ves svoj čas.

V letih 1866-1872 je bil „kralj dinamita“, kot so ga poimenovali, nenehno na poti; večino svojega časa je preživel v kupejih vlakov, ki jih je v pismih imenoval „moje kotaleče se ječe“.⁵⁸ Na začetku sedemdesetih je bil gospodarsko prisoten v večini evropskih držav. Čeprav svojih švedskih korenin ni nikoli zatajil, je trdil: „Moja domovina je tam, kjer delam – in delam povsod“.⁵⁹ Bil je pravi kozmopolit, toda najboljše se je počutil v Parizu, kjer je že kot mladenič doživel nepozabne dogodke. Pariz se mu je zdel „mesto svetlobe“. V njem se je počutil dobro tudi zato, ker se je že v St. Petersburgu naučil perfektno govoriti francosko. Navdušen je bil nad francosko literaturo in je prijateljeval z Victorjem Hugojem. Leta 1873, štirideset let star, se je odločil, da si bo v Parizu ustvaril dom. Na aveniji Malakoff, v bližini Slavoloka zmage in Bulonjskega gozda, je kupil veliko hišo,⁶⁰ v kateri si je uredil stanovanje, zimski vrt in laboratorij. Toda tudi v svojem pariškem stanovanju je bival le nekaj mesecev na

Nobelova hiša na aveniji Malakoff v Parizu

leto. Ob stalnih potovanjih, povezanih z njegovimi podjetji, si je vzel le malo časa za družabno življenje. Od časa do časa se je udeležil kakšnega pomembnega sprejema, v glavnem pa je bil osamljen.

Bertha von Kinsky

Sredi sedemdesetih let 19. stoletja je bil Alfred Nobel eden izmed najpremožnejših ljudi na svetu, toda njegovo privatno življenje je bilo prava polomija. Kot mladenič se je v Parizu brezmejno zaljubil v neko Švedinjo (njenega imena ni nikoli izdal), vendar je ljubezensko idilo prekinila smrt ljubljene deklice. Osamljen in razočaran nad prijatelji, ki so ga poskušali ogoljufati, se je zato na začetku leta 1876 odločil za dokaj nenavadno potezo. V dunajski Neue Freie Presse je objavil kratek oglas: „Zelo bogat, visoko izobražen starejši gospod, ki živi v Parizu, išče damo zrelih let z znanjem tujih jezikov, za tajnico in nadzor nad gospodinjstvom“.⁶¹

pa jo je leta 1909 prodala nekemu bogatašu Paulhiacu, ki jo je preuredil v Art Nouveau slogu. Od leta 1994 je v njej prestižna restavracija. Prim.: Fant, Alfred Nobel, str. 168.

⁶¹ Fant, Alfred Nobel, str. 182-183.

⁵⁵ Fant, Alfred Nobel, str. 122.

⁵⁶ Fant, Alfred Nobel, str. 132.

⁵⁷ Fant, Alfred Nobel, str. 158.

⁵⁸ Fant, Alfred Nobel, str. 165.

⁵⁹ Fant, Alfred Nobel, str. 167.

⁶⁰ Hiša na aveniji Malakoff je nosila št. 53, od leta 1891 št. 59. Leta 1936 so ta del ceste preimenovali v Avenijo Raymonda Poincaréja in nekdanja Alfredova hiša je dobila številko 74. Po Nobelovi smrti je leta 1899 hišo na dražbi kupil Louis-Gustave Muhlbacher, njegova hči

Na Nobelov oglas se je javila 33-letna Bertha von Kinsky, iz družine obubožanih avstrijskih grofov Kinsky-Tettau, ki se je bila zaradi pomanjkanja sredstev primorana zaposliti kot guvernantka pri bogatem dunajskem baronu Karlu von Suttnerju.⁶² Odlično izobrazena Bertha, ki je bila zadolžena za vzgojo štirih baronovih hčera, pa se je kmalu zapletla v ljubezensko romanco s 26-letnim baronovim sinom Arthurjem. Iskreni ljubezni so Arthurjevi starši odločno nasprotovali (obubožana grofica Bertha von Kinsky pač ni bila prava „partija“ za njihovega sina) in tudi Bertha se je zavedala brezizhodnosti svojega položaja. V takšnem razpoloženju ji je prišel Nobelov oglas v *Neue Freie Presse* kot naročen. Takoj ko se je prepričala, da oglas v resnici izvira od slavnega in bogatega izumitelja dinamita, mu je napisala pismo in že kmalu (konec aprila 1876) se je znašla v pariškem Grand Hotelu (na Boulevard des Capucins), kjer ji je Nobel rezerviral apartma, ker njegova vila še ni bila povsem opremljena.⁶³

Alfred Nobel je na ljubko in izobrazeno Bertho napravil nadvse simpatičen vtis. Presenečena je bila, ko jo na pariški železniški postaji ni pričakal star, sivolas gospod, kot si ga je bila predstavljala, ampak postaven 43-letnik pravilnih potez, nekoliko resnobnega videza, a vseeno blagega pogleda.⁶⁴ Tudi Nobel je bil nad Bertho na moč navdušen. Že po nekaj dneh se je v mlado damo do ušes zaljubil. Kot je v spominih zapisala Bertha, so bili njuni odnosi od samega začetka „prijateljski in topli“. Nobel se je ob inteligentni, izobraženi in čustveni Berthi počutil kot prerojen. Hodila sta na sprehode in se vsak dan pogovarjala o literaturi in politiki ter zlasti o vojni in miru.⁶⁵ Bertha, ki je leta 1905 zaradi svoje angažiranosti v svetovnem mirovnem gibanju prejela Nobelovo nagrado za mir, je na problematiko razorožitve in svetovnega miru gledala precej drugače kot Nobel. Bila je prepričana, da je do svetovnega miru mogoče priti le z mirovnimi manifestacijami, s propagando in organiziranjem vseh narodov proti vojni. Nobel pa je bil nasprotno prepričan, kako je edini način, da se enkrat za vselej preprečijo vojne, izum tako strašnega

eksploziva, da ga ljudje iz strahu pred uničenjem sveta ne bodo upali uporabiti.⁶⁶

Toda njegova idila z Bertho von Kinsky je trajala manj kot 14 dni. Istega dne, ko je od Nobela prejela sporočilo, da je srečno prispel v Stockholm (tja se je odpravil 9. maja 1876 po službenih opravkih), ji je namreč poštar prinesel telegram Arthurja von Suttnerja. Stavek: „Brez tebe ne morem živeti“ jo je tako pretresel, da se je odločila vrniti domov.⁶⁷ Da je lahko poravnala stroške hotela, je morala prodati diamantno ogrlico, ki jo je bila podedovala od neke sorodnice. Nato je Nobelu napisala zahvalno pismo in se s prvim vlakom odpravila na Dunaj. 12. junija 1876 sta se z Arthurjem na skrivaj poročila v farni cerkvi St. Ägyd v dunajskem predmestju Gumpendorf, potem pa sta se odpravila na Kavkaz. (Z Arthurjevimi starši sta se spravila šele deset let kasneje).⁶⁸

Sofija Hess

Alfred Nobel, ki je svoji uglajeni tajnici že po nekaj dneh diskretno ponudil poroko, se je po vrnitvi iz Stockholma takoj odpravil na Dunaj, v upanju, da mu bo Bertho še uspelo ujeti. A zaman. Potrt se je odpravil v znano letovišče Baden pri Dunaju. V neki cvetličarni se je zagledal v mlado prodajalko cvetja Sofijo Hess, ki ga je s svojo mladostno prvinskostjo povsem prevzela.⁶⁹ Že po nekaj dneh se je v koketno prodajalko cvetja, ki mu je natvezla zgodbo o svoji nesrečni mladosti, o nerazumevajočem očetu in zlobni mачehi, zaradi katere da je zapustila Celje in se s trebuhom za kruhom odpravila v Baden, iskreno zaljubil. Čeprav polno zaposlen, je v naslednjih mesecih izkoristil vsako priložnost, da je po končanem delu obiskal Sofijo v Badnu in na Dunaju. Na kozmopolitskem Dunaju, kjer so vsi živel po načelu „živi in pusti živeti“, se je Nobel odlično počutil. Med svojimi pogostimi obiski avstrijske prestolnice, kjer je nameraval ustanoviti tovarno dinamita, je večino časa posvečal „svojemu ljubemu, sladkemu otroku“, kot je v pismih ljubkovalno imenoval Sofijo. Seveda je bil pri tem skrajno previden, saj bi lahko njegovo javno razmerje z (kot je napačno menil) mladoletno Sofijo sprožilo škandal, ki si ga ni hotel privoščiti.

⁶² O znameniti bojovnici za mir Berthi von Kinsky, poročeni von Suttner, glej odlično biografijo: Brigitte Hamann, *Bertha von Suttner. Ein Leben für den Frieden*, Serie Piper, München 1991.

⁶³ Fant, *Alfred Nobel*, str. 183-185; Hamann, *Bertha von Suttner*, str. 46-48.

⁶⁴ Hamann, *Bertha von Suttner*, str. 48.

⁶⁵ Hamann, *Bertha von Suttner*, str. 51-52.

⁶⁶ Fant, *Alfred Nobel*, str. 186-187; Hamann, *Bertha von Suttner*, str. 52-53.

⁶⁷ Hamann, *Bertha von Suttner*, str. 54.

⁶⁸ Hamann, *Bertha von Suttner*, str. 55-56; Fant, *Alfred Nobel*, str. 189-190.

⁶⁹ Fant, *Alfred Nobel*, str. 190.

Mlada Sofia Hess

Sofijo, ki se mu je zlagala, da je stara 18 let, je celo pregovarjal, naj se vrne k očetu v Celje, toda mladenka o tem ni želela ničesar slišati. Da bi se zavaroval, je 10. septembra 1877 od nje dobil pisno izjavo, v kateri je Sofija zapisala: „Priznavam, da me je gospod Nobel pregovarjal, naj se vrnem k svojemu očetu v Celje in da ni njegova krivda, če tega nisem storila.“⁷⁰ Na Dunaju in nekoliko kasneje še v Bad Ischlu ji je najel stanovanje, že leta 1878 pa jo je povabil v Pariz in jo namestil v najetem stanovanju v Rue Newton št. 1, v neposredni bližini svoje rezidence.⁷¹ Aprila 1880 ji je kupil razkošno stanovanje na aveniji d'Eylau, spet nedaleč stran od svoje vile na aveniji Malakoff;⁷² v njem je Sofija živela vse do leta 1886, ko je zapustila Pariz in se vrnila na rodni Dunaj.

Odnos med Alfredom Nobelom in Sofijo Hess pa je bil vse prej kot harmoničen. Za velikega in-

telektualca in svetovljana Alfreda Nobela, ki si je izoblikoval svoj ideal ženske v caristični Rusiji (za idealno je smatral izobraženo, grandiozno žensko, ki naj bi se brez najmanjšega problema gibala v visoki družbi in bi bila sposobna konverzacije o vseh problemih),⁷³ je bila mlada in lepa Sofija vse preveč neizobražena. Zdi se (kot kaže njegovih 218 ohranjenih pisem Sofiji), da ga je veliko bolj kot Sofijina (domnevna) mladost motilo njeno pomanjkanje izobrazbe, njena neodgovornost in lahkomiselnost.⁷⁴ Zato, a tudi spričo prevladujoče morale,⁷⁵ se je z njo le redko kazal v javnosti. Tudi v Parizu se je z njo v glavnem dobival v njenem stanovanju.

Njun začetni odnos bi vsekakor lahko primerjali z odnosom med Henryem Higginsom in Elizo Doolittle v drami *Pigmalion* Georga Bernarda Shawa.⁷⁶ Nobel se je na moč trudil, da bi „svojo malo ptičico“ vsestransko izobrazil (v ta namen ji je poleg služkinje in kuharice najel še plačano družabnico, ki naj bi jo naučila brezhibne francoščine), toda kmalu je moral razočaran spoznati, da so vsa njegova prizadevanja jalova. Če jo je še septembra 1878 rotill, naj s pridnim delom nadoknadi manjkajočo izobrazbo, ki da bo tudi njo osrečila,⁷⁷ in ji avgusta 1879 prijazno očital popolno pomanjkanje izobrazbe,⁷⁸ je v pismu z dne 20. septembra 1884 zapisal: „Od prvega dneva sem ti ponavljal, pridobi si potrebno izobrazbo... Toda tebi se to ni zdelo potrebno in še zdaleč nisi hotela vsaj delno popraviti žalostnega stanja. Človek je lahko zaljubljen do ušes, toda pismo, kakršnega napišeš ti, lahko deluje le kot udarec v srce... Pomisli, moj ljubi, dobri otrok, kdor nima razumevanja za izobrazbo, je na splošno ustvarjen za podrejen položaj v življenju in se lahko počuti srečnega ali zadovoljnega le v njem. Ti še vedno misliš, da ne morem imeti rad nikogar: to je popolnoma zmotno, saj bi tudi tebe lahko imel rad, če mi tvoja slaba izobrazba ne bi znova in znova povzročala bolečine.“⁷⁹ Po ne-

⁷³ Fant, *Alfred Nobel*, str. 193.

⁷⁴ Fant, *Alfred Nobel*, str. 194.

⁷⁵ V pismu z dne 21. 9. 1882 ji je v odgovor na vprašanje, zakaj ga ne sme obiskati v francoskem zdravilišču Atxelles-Bains, odgovoril: „Gospod Shaw in drugi gospodje iz Glasgova so tu in kot veš, so vsi Škotje puritanci.“ – Fant, *Alfred Nobel*, str. 309.

⁷⁶ Shawova drama *Pigmalion* je izšla leta 1912.

⁷⁷ Fant, *Alfred Nobel*, str. 253; pismo Alfreda Nobela Sofiji Hess z dne 27. 9. 1878.

⁷⁸ Fant, *Alfred Nobel*, str. 270-71; pismo Alfreda Nobela Sofiji Hess z dne 26. 8. 1879.

⁷⁹ Fant, *Alfred Nobel*, str. 329-330; pismo Alfreda Nobela Sofiji Hess z dne 20. 9. 1884.

⁷⁰ Sjöman, str. 26.

⁷¹ Sjöman, str. 28.

⁷² Fant, *Alfred Nobel*, str. 197.

kaj letih je moral z grenkobo v srcu spoznati, da so bila vsa njegova prizadevanja jalova. Sofija nikakor ni bila Eliza iz Shawovega Pigmalion, ampak lahko miseln in koketen deklič, ki se je bolj kot za učenje zanimal za lahkotno in brezskrbno življenje.

In Sofija Hess, ki se ji je kmalu po odhodu iz Celja življenje radikalno spremenilo, je res znala živeti na veliki nogi. V „svojem“ razkošnem pariškem stanovanju sta ji pomagali služkinja in kuharica, Nobel pa ji je najel tudi izobraženo družabnico, ki jo je spremljala tudi na vseh njenih potovanjih. In ta so postajala vsa pogostejša, saj se Sofija v Parizu očitno ni najbolje počutila. Sprva je bila odsotna le v poletnih mesecih, ko je (tudi zaradi šibkega zdravja) redoma obiskovala mondena evropska zdravilišča (kot npr. Schwalbach v Nemčiji, Trouville v Franciji, Bad Ischl v Avstriji, Karlove Vare na Češkem),⁸⁰ potem pa je postajalo njeno bivanje v Parizu vedno bolj redko. Nobel ji je 21. septembra 1883 v pismu upravičeno očital: „Ali se ne zavedaš, da imaš tu stanovanje. Proč si bila celo poletje, sedaj pa nočeš priti niti pozimi. Po mojem je res. Ti ne spadaš v Pariz in Pariz ni zate. Toda zakaj si potem ne izbereš kraja bivanja, kjer bi se v resnici želela nastaniti.“⁸¹ Toda Nobelovi očitki niso zalegli. Njeno pariško stanovanje je vse bolj samevalo. Sofija se je vedno dlje mudila na Dunaju in v Bad Ischlu, kjer ji je Nobel leta 1884 kupil vilo. Vmes je obiskovala druga mondena evropska letovišča, se predstavljala za „gospo Nobel“ (torej za Nobelovo ženo) in na veliko zapravljala. Nobel, takrat eden najbogatejših ljudi na svetu, se je nad njeno potratnostjo vedno bolj zgražal. Naravnost prizadet pa je bil zaradi govoric, da je njegova „ljuba Sofija“ nadvse lahkoživa in da si povsod najde nadomestilo.⁸²

Ko se je sredi leta 1886 Sofija odločila, da zapusti Pariz in se vrne na Dunaj, se je Nobel počutil še bolj osamljenega. Svojo mlado ptičico je nadvse pogrešal, zato ji je pogosto pisal.⁸³ Od časa do časa jo je obiskal v avstrijski prestolnici ali v Bad Ischlu in ves čas poravnaval tudi njene račune. Toda ker je Sofija nadaljevala svoje lahko miselno življenje, se je njegov odnos do nje počasi spreminjal. V pismu, ki ji ga je iz Pariza po-

Nicolaus Kapy von Kapiwar

slal 13. novembra 1887, je razočarano zapisal: „Korak za korakom gre navzdol in še preden bom ležal v grobu, ne bom imel dobre besede zate in zate ne bom nič dobrega storil.“⁸⁴ Njena poraba denarja je bila tako velika, da jo je Nobel v pismu z dne 18. januarja 1888 naslovil kar z: „Ljuba Sofija in velika požiralka bankovcev.“⁸⁵ Na začetku istega leta (1888) ji je upravičeno očital, da ga nikoli ni hotela razumeti, za povrh pa da ga je podvrgla posmehu, saj se je v zadnjih (treh) letih na njegov račun le zabavala s svojimi „nižje mislečimi oboževalci“.⁸⁶ V istem letu (1888) je v pismu poudaril: „Med nama ne leži le prepad, ampak tisoč prepadov.“⁸⁷ In v drugem pismu (15. oktobra 1888): „Torej vidiš, ljubi otrok, da je luknja, ki jo mašiš z denarjem, nenaravno velika in da sam nikakor nisem pripravljen zapolniti oca na s svojimi prihranki.“⁸⁸

⁸⁰ Fant, Alfred Nobel, str. 197.

⁸¹ Fant, Alfred Nobel, str. 314;

⁸² Fant, Alfred Nobel, str. 198.

⁸³ Ohranilo se je 218 pisem Nobelovih pisem Sofiji; večtno jih je (v celoti oz. v izločkih) objavil Kene Fant v citirani monografiji.

⁸⁴ Fant, Alfred Nobel, str. 352.

⁸⁵ Fant, Alfred Nobel, str. 361.

⁸⁶ Fant, Alfred Nobel, str. 362.

⁸⁷ Fant, Alfred Nobel, str. 364.

⁸⁸ Fant, Alfred Nobel, str. 370.

Sofia Hess (zgoraj) in njena hči Margareta

Veliki porabi navkljub (še novembra 1889 jo je ostro okrcal, ker je manj kot v pol leta porabila 48.267 frankov),⁸⁹ je Nobel Sofijo (a tudi njenega očeta, ki je Nobela nenehno prosil za denar) še naprej finančno izdatno podpiral. Toda konec leta 1890, ko je od znancev na Dunaju izvedel, da je Sofija noseča⁹⁰ (sprva je Nobel hotel natvesti, da je zanosila z njim – in ga celo pripraviti do poroke –, potem pa mu je le priznala, da je oče njenega otroka mladi madžarski častnik Nicolaus Kapy von Kapivar), mu je bilo vsega dovolj. Odločil se je, da bo z njo pretrgal vse stike in jo prenehal podpirati. Toda to je bila vse prej kot uredničkova odločitev, saj ga je Sofija z obupanimi in rotečimi pismi vsakih nekaj dni prosila za pomoč. In Nobel je spet popustil. Že konec junija 1891 se mu je zahvalila za poslanih 2000 frankov, ki pa jih je takoj zapravila, saj mu je že na začetku julija pisala, da je povsem brez denarja in tudi brez primerne stanovanj. „Stanovanja so tako draga; skoraj vse je treba opremiti in jaz zato nimam denarja. Pod 2000 gld ni nič primerne in vsa so v tretjem nadstropju, kar je zame previsoko, saj imam trebuh in se ne smem preveč vzpenjati.“⁹¹ Po porodu (julija 1891 je rodila hči, ki ji je dala ime Margareta) je Nobela še pogosteje prosila za denar. Dne 18. januarja 1892 mu je pisala: „Rada bi te prosila, Alfred, da mi pošleš nekaj denarja. Že 14 dni sem povsem brez denarja in morala sem zastaviti svoj zadnji prstan, da bi lahko živela...“⁹² In Alfred ji je spet ustregel in ji na začetku februarja 1892 spet poslal 2000 frankov.⁹³

Čeprav ji je 18. maja 1892 odločno sporočil, da se ne bo dal več izkoriščati, svoje grožnje ni izpolnil in jo je še naprej podpiral. Tudi po Sofijini poroki s Kapyem von Kapivarem (1893),⁹⁴ ki je kmalu po poroki zapustil Dunaj in postal zastopnik neke tovarne šampanjca, ji je namenil 6000 gld letne rente. (Za njenega kuratorja na Dunaju je imenoval direktorja svoje avstrijske dinamitne družbe Juliusa Heyderja, ki je Sofiji izročal po 500 gld mesečno). Toda tudi ta visoki znesek potratni in razvajeni Sofiji ni zadoščal. Hotel je še več. V pismu 10. julija 1894 je Nobela prosila, naj ji pošlje 200.000 gld gotovine, češ da si bo lahko šele z obrestmi od te vsote zagotovila normalno

⁸⁹ Fant, *Alfred Nobel*, str. 375.

⁹⁰ Sjöman, str. 290.

⁹¹ Fant, *Alfred Nobel*, str. 399.

⁹² Fant, *Alfred Nobel*, str. 403.

⁹³ Fant, *Alfred Nobel*, str. 404.

⁹⁴ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 15.

življenje zase in za svojega otroka.⁹⁵ Čeprav jo je septembra 1894 obiskal na Dunaju in ji je v enem od pisem priznal: „Otročiček je res lep in treba ga je le pravilno vzgojiti“,⁹⁶ ji zahtevanega denarja ni hotel dati. V svoji drugi oporoki iz leta 1895 je Sofiji namenil 26.000 gld letne retne,⁹⁷ v zadnji in dokončni oporoki z dne 27. novembra 1895, ki jo je deponiral v stockholmski Enskilda-Bank, pa ji je namenil letno (dosmrtno) rento 6000 gld avstrijske veljave (njeni sestri Olgi, por. Boetger, pa 100.000 kron gotovine).⁹⁸ To je vsekakor bilo precej denarja, toda za na luksuz in življenje na visoki nogi navajeno Sofijo je bilo 6000 gld letno vse premalo. Ko so kmalu po Nobelovi smrti (umrl je 10. decembra 1896 v svoji vili v San Remu, kjer je živel od leta 1891) objavili Nobelov testament, v katerem je večino svojega premoženja zapustil za nagrade velikim znanstvenikom, literatom in bojevnikom za mir, je Sofija preko nekega dunajskega odvetnika od izvršitelja oporoke Ragnarja Sohlmana zahtevala, da ji ob renti dajo še nekaj denarja v gotovini. Ker mu je zagrozila, da bo v nasprotnem primeru objavila vseh 218 Nobelovih pisem, kar da bo povzročilo velik škandal, ji je Sohlman ustregel. V zameno za pisma so ji ob letni renti izplačali še 12.000 gld gotovine, obvezati pa se je morala, da v javnosti ne bo govorila o svojem odnosu z Nobelom.⁹⁹ Takšen je bil epilog skoraj dvajsetletnega razmerja med Alfredom Nobelom in celjsko-dunajsko prodajalko cvetic.

Nobelovi stiki s Celjem

Alfred Nobel je s Sofijo (in vsaj enkrat tudi sam) večkrat obiskal Celje in njene pristrčne celjske sorodnike. Enega izmed Nobelovih obiskov iz konca osemdesetih let je mlajša Brunnerjeva hči Friderika (1885-1973) v spominih opisala takole: „Nekoč, ko se je vračal s potovanja po Italiji, nas je Nobel obiskal v Celju in je mojemu očetu potožil o obnašanju moje tete, ki naj bi ga prevarala z vsakim natakarnjem. Bil je zelo širokogruden in je otrokoma iz Italije prinesel darila: moji sestri dragoceno žepno uro, meni pa igračko – gondolo, okrašeno s školjkami. Ko mu je moj oče

omenil, da si želi, da bi se otroka naučila igrati klavir, mu je Nobel podaril polovico zneska za nov klavir.“¹⁰⁰

V Brunnerju, izvrstnemu tehniku, je Nobel našel sorodno dušo in mu – kot je v spominih zapisala mlajša Brunnerjeva hči Friderika – celo ponudil odlično plačano službo v eni njegovih tovarn na Švedskem.¹⁰¹ Toda Brunner, ki je v Cinkarni videl svojega otroka, ponudbe ni hotel sprejeti. Vseskozi pa je bil z Nobelom v pisnih stikih in ga med drugim obveščal tudi o različnih tehničnih novostih in ugodnih možnostih za investiranje. Ob koncu leta 1890, ko mu je v imenu svoje družine voščil za Novo leto, je Brunner v pismu prijazno zapisal: „Velikokrat se spominjamo srečnih uric, ki smo jih med vašim tukajšnjim bivanjem preživeli z vami. Neskončno nas bo veselilo, če se boste odločili in spomladi spet prišli k nam.“¹⁰² Toda hkrati ga je obvestil tudi o poslovnih zadevah: „Kot slišim namerava vaša družba kupiti Fehleisnovo tovarno haloksilina blizu Celja. Mogoče je za vas ta projekt priložnost, da večkrat pridete sem. Verjetno vas bo zanimalo, da Fehleisen... že dalj časa razmišlja, da bi prodal svojo tovarno. Po mojem mnenju bi bil vesel, če bi našel kupca in bi svoj zahtevek, četudi ne takoj, postavil nizko.“¹⁰³

V pismu z dne 7. januarja 1891 je Albert Brunner z zadovoljstvom sporočil Nobelu, češ da se bo na njegovo željo kar najhitreje pozanimal o možni proizvodnji aluminija s pomočjo elektrolyze v Avstriji.¹⁰⁴ Podroben odgovor o tovrstni proizvodnji v Neuhausnu in o možnih lokacijah v Avstriji mu je posredoval v pismih z dne 20. in

¹⁰⁰ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 14-15.

¹⁰¹ H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 7.

¹⁰² Riksarkivet (Državni arhivi) Stockholm, *Korespondenca Alfreda Nobela, pismo Alberta Brunnerja, Celje, 27. 12. 1890; to in druga pisma Alberta in Amalije Brunner Alfredu Nobelu iz Narodnega arhiva v Stockholmu mi je posredoval kolega prof. dr. Vasko Simoniti, za kar se mu iskreno zahvaljujem. V švedskem prevodu je večino omenjenih pisem objavil Vilgot Sjöman v citirani knjigi.*

¹⁰³ *Ibidem*. Leta 1865 ustanovljena Fehleisnovo tovarna haloksilina, močnega razstreliva, ki so ga uporabljali v gradbeništvu, je stala ob reki Hudinji ob gozdu nad Škofjo vasjo. Drugo tovarno haloksilina je Fehleisen ustanovil leta 1869 v Spodnji Rečici pri Laškem. Prim.: Janko Orožen, *Zgodovina Celja in okolice, II. del, Celje 1974*, str. 132.

¹⁰⁴ Riksarkivet (Državni arhivi) Stockholm, *Korespondenca Alfreda Nobela, pismo Alberta Brunnerja, Celje, 7. 1. 1891.*

⁹⁵ Fant, *Alfred Nobel*, str. 417; Friderika Dietrich, roj. Brunner, je v spominih zapisala, da je njena teta Sofija slabo skrbela za hči Margareto. Prim.: H. Dietrich, *Handschriftliche Aufzeichnungen*, str. 15.

⁹⁶ Fant, *Alfred Nobel*, str. 418.

⁹⁷ Fant, *Alfred Nobel*, str. 476-477.

⁹⁸ Testament je objavljen v: Fant, *Alfred Nobel*, str. 496-498.

⁹⁹ Fant, *Alfred Nobel*, str. 420.

22. januarja 1891.¹⁰⁵ Toda Brunnerjevi odgovori so ostali brez odgovora, saj je prav v teh dneh Nobel od Sofije izvedel, da je zanosila s Kapyem von Kapivarom. Razrahljan odnos med Sofijo in Nobelom je začasno očitno vplival tudi na Nobelov odnos do njenega sorodstva v Celju, saj je Albert Brunner v pismu z dne 20. januarja 1891 že zapisal: „Ne vem, kaj smo zagrešili, da ste nam med svojim potovanjem skozi Celje odrekli veselje, da bi vas mogli pozdraviti. Če bi bil vedel, da boste potovali skozi Celje, bi z veseljem prišel na železniško postajo, da bi vas – četudi le za nekaj minut – spet lahko videl.“¹⁰⁶ Toda odtlej Nobela ni bilo več v Celje, čeprav se je na poti v San Remo, kjer je živel na stara leta, z vlakom velikokrat peljal mimo mesta ob Savinji.

Kot s Sofijo pa Nobel tudi z njenimi sorodniki v Celju ni pretrgal vseh stikov. Že spomladi 1891 so Sofijini celjski sorodniki Nobelu spet začeli pošiljati pisma. Zlasti Amalija ga je večkrat pozvala, naj bo prizanesljiv do njene sestre. V pismu 8. aprila 1891 je Nobela prosila, naj Sofiji odpusti lahkornost: „Že januarja, ko je bila na obisku pri nas, me je Sofija prosila, naj vam pišem in vas prosim, da ji oprostite za njen napačen korak. Tega nisem zmogla, saj nisem mogla apelirati na vaše plemenito, dobro srce, potem ko se je ona tako spozabila; za takšen napačen korak ni opravičila. Danes mi je Sofija spet pisala žalostno pismo... v kako resnično nesrečnem položaju se nahaja in me je prosila, naj vam še enkrat pišem. To počnem sicer s težkim srcem in menim, da lahko v njeno opravičilo navedem le eno, da je mlada in lepa v tako velikem mestu osamljena in zapuščena, ... da pa vam je vse doslej ostala zvesta, saj bi jo ta nesreča doletela že prej. Upam, gospod Nobel, da boste pri vaši znani srčni dobroti Sofijino napako manj strogo presojali in ji odpustili... Če boste maja ali junija potovali v Italijo, nam boste naredili veliko veselje, če nas obiščete.“ Na koncu pisma je Amalija izrazila upanje, da Nobel Sofije v težkem trenutku ne bo zapustil, saj da je prepričana, da se bo po tej žalostni izkušnji zagotovo poboljšala.¹⁰⁷

Zdi se, da je prav Amalijino pismo omehčalo Nobela, da je že poldrugi mesec kasneje spet začel finančno podpirati Sofijo. Toda, kot že rečeno, Sofija z denarjem ni in ni znala ravnati. V pismu, ki ga je po dolgi pavzi Amalija poslala Nobelu 11. januarja 1892, je spet govorila o lahkornosti svoje sestre. Sofijo naj bi neprestano rotala, naj se poboljša in začne živeti skromneje ter v skladu z možnostmi, da pa pri tem ni imela nobenega uspeha. To naj bi bila posledica Sofijinega značaja in družbe, v kateri se giblje. Amalija je Nobelu sporočila, češ da je njen soprog Albert (Brunner) predlagal, naj Sofiji določi skrbnika. In dodala: „Mogoče imate na Dunaju kakega znanca, ki bi prevzel to nalogo.“¹⁰⁸

V pismu z dne 20. februarja 1892 se je Amalija zgrozila nad podatkom, ki ji ga je posredoval Nobel, kako se je njena sestra v njegovem imenu na debelo zadolžila. Toda Nobela je vseeno prosila, naj je ne sodi prestrogo, saj da se očitno nahaja v težkem finančnem položaju. „Da je Sofija s svojim denarjem na tesnem ugotavljam zato, ker mi je prej redno pošiljala po 5 gld mesečno, da bi mi vsaj malo pomagala, že nekaj časa pa tega ne počne več, čeprav gre za znesek, ki prej zanjo ni predstavljal ničesar.“¹⁰⁹

V pismu 13. aprila 1892 se je Amalija spet zahvalila Nobelu, ker je njeni sestri znova pomagal iz težav, hkrati pa ga je še enkrat pozvala, naj se z njo pogovori in ji določi skrbnika. „V vašem zadnjem pismu ste menili, da bo Sofija morala pod skrbništvo ali pa se poročiti. Mislim, da bo Sofija s slednjim manj zadovoljna kot s prvim. Toda nekaj se mora zgoditi in po mojem mnenju bi bil ta izhod še najboljši.“¹¹⁰

Toda Sofija se ni in ni poboljšala, zato jo je (leta 1893) doletelo oboje. Skoraj hkrati s poroko s Kapyem von Kapivarom ji je Nobel na Dunaju našel kuratorja, ki ji je vsak mesec izročal po 500 gld mesečne rente. Seveda tudi ta velikanski znesek Sofiji ni zadoščal. Tretjega junija 1894 je Heinrich Hess v pismu hčerki Amaliji v Celje zapi-

¹⁰⁵ Riksarkivet (Državni arhivi) Stockholm, Korespondenca Alfreda Nobela, pisma Alberta Brunnerja, Celje, 20. 1. 1891 in 22. 1. 1891.

¹⁰⁶ Riksarkivet (Državni arhivi) Stockholm, Korespondenca Alfreda Nobela, pismo Alberta Brunnerja, Celje, 20. 1. 1891.

¹⁰⁷ Riksarkivet (Državni arhivi) Stockholm, Korespondenca Alfreda Nobela, pismo Amalije Brunner, Celje, 8. 4. 1891.

¹⁰⁸ Riksarkivet (Državni arhivi) Stockholm, Korespondenca Alfreda Nobela, pismo Amalije Brunner, Celje, 11. 1. 1892.

¹⁰⁹ Riksarkivet (Državni arhivi) Stockholm, Korespondenca Alfreda Nobela, pismo Amalije Brunner, Celje, 20. 2. 1892.

¹¹⁰ Riksarkivet (Državni arhivi) Stockholm, Korespondenca Alfreda Nobela, pismo Amalije Brunner, Celje, 13. 4. 1892.

sal, da je Sofija zadnjih sedem mesecev živel v hotelu, za plačilo katerega naj bi „doktor“ poravnal 1300 gld. V tem času naj bi porabila kar 3500 gld zgolj za luksus, kar se je tudi očetu zdelo več kot lahkomišelnost. „Kar naprej potuje in si daje delati nove in nove toalete; pri neki šivilji si je naročila za 900 gld oblek. Ali ni to neumnost? Z Nobelom je povsem brezsrčna. On ji ne piše več.“¹¹¹

Dan kasneje (4. junija 1894) je Amalija pisala Nobelu, da so bili njeni in očetovi poskusi, da bi spametovala Sofijo, popolnoma neuspešni. Ob priloženem očetovem pismu mu je potožila, da jo je le-to spravilo v obup, saj da se boji negativne publicitete. „Zame bi to bilo res grozno, ker živim v tako malem mestu, kjer vsak pozna vsakogar.“¹¹²

Dne 27. septembra 1895 se je Albert Brunner prisrčno zahvalil Nobelu za denarno pomoč hčeri Adeli, ki je obiskovala „Töchterheim“ na Dunaju. In je dodal: „Iz dnevnega časopisja vam je znano, kako slabo so v Avstriji plačani državni uradniki. Iz leta v leto nam zgolj obljublajo reguliranje in izboljšanje prihodkov. Nezadovoljstvo zaradi dosedanjega pričakovanja, je pri mladih uradnikih povzročilo, da so pri zadnjih volitvah na Dunaju stopili v opozicijo zoper vlado.“¹¹³ 15. oktobra 1896 pa je Albert Brunner Nobelu sporočil, da je Adela uspešno končala študij v drugem semestru in se mu še enkrat zahvalil za denarno pomoč svoji hčeri.¹¹⁴ Tako je Nobel zadnje pismo iz Celja prejel komaj poldrugi mesec pred svojo smrtjo.

Pred koso smrti smo vsi enaki

Alfred Nobel je umrl za možgansko kapjo zgodaj zjutraj 10. decembra 1896 v svoji vili v italijanskem San Remu. Umrl je v samoti. Na drugi

svet so ga pospremili le njegovi služabniki. Teden dni kasneje so se v vili Nobel v San Remu od njega tiho poslovili njegovi najbližji sodelavci (žalostni ceremonial je vodil švedski pastor iz Pariza Nathan Söderblom), 30. decembra 1896 v Stockholmu pa še njegovi sorodniki, prijatelji in znanci – ter ves svet.¹¹⁵ Tri leta za njim je za vedno zatisnil oči utemeljitelj in prvi vodja celjske Cinkarne Albert Brunner, ki so ga z Nobelom vezale tesne strokovne in človeške vezi.¹¹⁶ Sofija Hess, ženska, ki jo je Nobel neizmerno ljubil, pa se je za večno poslovila leta 1922 na Dunaju.¹¹⁷ Za razliko od Nobela, ki je za sabo zapustil velikansko premoženje, je umrla v revščini. Toda tudi ona je v večno kraljestvo odšla osamljena. Kako prav je imel pastor Söderblom, ki je ob zadnjem slovesu od Alfreda Nobela v San Remu 17. decembra 1896 dejal: „V smrti ni razlike med mnogokratnim milijonarjem in kočarjem, med genijem in preprostežem. Ko je igra pri kraju, smo vsi enaki.“¹¹⁸

Zusammenfassung

Alfred Nobel und seine „grosse Banknotenfresserin“

Sofie Hess - eine Frau, die das Leben des berühmten Erfinders Alfred Nobel (1833-1896) merkbar prägte - lebte in den siebziger Jahren des 19. Jahrhunderts eine Zeitlang in Cilli. Ihr Vater Heinrich Hess war mit seiner großen Familie unmittelbar nach dem Wiener Börsenkrach (1873), der auch ihn finanziell ruiniert hatte, in die Stadt an der Savinja gezogen. In Cilli ging Hess dem Holzhandel nach und war dabei so erfolgreich, daß er sich rasch in den Cillier bürgerlichen Kreisen etablierte. Seine jüngste Tochter Amalia (geboren 1856 in Wien) heiratete 1874 den Direktor der staatlichen Zinkhütte Albert Brunner. Seine Tochter Bertha (geboren 1853 in Wien) heiratete 1876 Wilhelm Goldmann, den ersten Redakteur der in deutscher Sprache erscheinenden „Cillier Zeitung“. Doch weder die Heiraten seiner Töchter mit angesehenen Cillier Bürgern noch seine recht erfolgreichen Geschäfte konnten den ruhelosen Heinrich Hess im provinziellen Cilli halten. Ende 1877 oder Anfang 1878 übersiedelte er mit seiner Familie zurück nach Wien. Bereits mehr als ein Jahr zuvor hatte

¹¹¹ Riksarkivet (Državni arhivi) Stockholm, Korespondenca Alfreda Nobela, pismo Heinricha Hessa hčeri Amaliji Brunner, Dunaj, 3. 6. 1894; Heinrich Hess, ki je v pismu hčeri Amaliji tožil nad lahkomišelnostjo in potratnostjo Sofije, je tudi sam večkrat prosil Nobela za denarno pomoč.

¹¹² Riksarkivet (Državni arhivi) Stockholm, Korespondenca Alfreda Nobela, pismo Amalije Brunner, Celje, 4. 6. 1894.

¹¹³ Riksarkivet (Državni arhivi) Stockholm, Korespondenca Alfreda Nobela, pismo Alberta Brunnerja, Celje, 27. 9. 1895; že 4. avgusta 1895 se mu je za pomoč (v francoskem pismu, datiranem v Celju) zahvalila Adele.

¹¹⁴ Riksarkivet (Državni arhivi) Stockholm, Korespondenca Alfreda Nobela, pismo Alberta Brunnerja, Celje, 15. 10. 1896.

¹¹⁵ Fant, Alfred Nobel, str. 471-472.

¹¹⁶ Prim.: H. Dietrich, Handschriftliche Aufzeichnungen, str. 8-9.

¹¹⁷ H. Dietrich, Handschriftliche Aufzeichnungen, str. 15.

¹¹⁸ Fant, Alfred Nobel, str. 469.

Hesses älteste Tochter Sofie (geboren 1851 in Wien) ihre Familie und Cilli verlassen. Sie begab sich ins heimatliche Wien und fand im bekannten Kurort Baden Beschäftigung als Verkäuferin in einem Blumengeschäft.

Dort traf Alfred Nobel, damals bereits einer der reichsten Männer der Welt, Sofie im Jahr 1876 (unmittelbar nach seiner unglücklichen „Liebesepisode“ mit Bertha von Kinsky, der später berühmten Vorkämpferin für den Frieden Bertha von Suttner). Nobel verliebte sich bis über beide Ohren in die kokette Blumenverkäuferin, die ihm Geschichten über ihre unglückliche Jugend, ihren verständnislosen Vater und ihre böse Stiefmutter, wegen der sie Cilli verlassen hätte und auf der Suche nach Arbeit nach Baden gekommen wäre, auftischte. Wegen der vermeintlichen Jugend des Mädchens - Sofie belog Nobel, sie sei erst 18 Jahre alt, während sie in Wahrheit bereits 25 Jahre alt war - redete ihr Nobel zunächst zu, nach Cilli zu ihrem Vater zurückzukehren. Doch bereits 1878 lud er sie nach Paris ein, wo er sie, dem Druck der damaligen Moralvorstellungen nachgebend, in einer luxuriösen Wohnung unweit seiner Villa auf der Avenue Malakoff unterbrachte.

Die Beziehung zwischen Nobel und Sofie ähnelte zu Beginn jener zwischen Henry Higgins und Eliza Doolittle in George Bernard Shaws Drama *Pygmalion*. Obwohl Nobel sich große Mühe gab, sein „kleines Vögelchen“ allseitig zu bilden, mußte er bald erkennen, daß seine Bemühungen erfolglos blieben. Sofie war nicht Eliza aus Shaws *Pygmalion*, sondern ein leichtsinniges und kokettes Mädchen, das mehr an einem schönen und sorgenfreien Leben als am Lernen interessiert war.

Sofie Hess, deren Leben sich bald nach ihrem Fortgang aus Cilli radikal verändert hatte, verstand es, auf großem Fuß zu leben. Ihre luxuriöse Pariser Wohnung, in der sie von einer Dienerin und einer Köchin bedient wurde und wo ihr eine bezahlte Gesellschafterin auf Nobels Wunsch Französisch und gutes Benehmen beibringen sollte, war immer seltener bewohnt. Immer häufiger war Sofie im heimatlichen Wien oder im Kurort Bad Ischl, wo Nobel ihr 1884 eine Villa gekauft hatte. Außerdem besuchte sie regelmäßig auch andere mondäne Kurorte Europas. Überall stellte sie sich als „Frau Nobel“ (also Nobels Ehefrau) vor und war so verschwenderisch, daß Nobel sie in einem Brief vom 18.1.1888 kur-

zerhand mit „Liebe Sofie und grosse Banknotenfresserin“ titulierte. Außerdem benahm sie sich äußerst leichtlebig. Ihre Schwester Amalia, die nach der Heirat mit Albert Brunner in Cilli lebte, erklärte, Sofie habe Nobel mit jedem Kellner betrogen.

Trotz ihres enormen Geldverbrauchs unterstützte Nobel Sofie und sogar ihren Vater, der ununterbrochen um Geld bat, auch weiterhin ausgiebig. Als ihm Sofie 1891 gestand, daß sie vom jungen ungarischen Offizier Nicolais Kapiy von Kapivar schwanger war, beschloß Nobel zwar, sie nicht mehr finanziell zu unterstützen, doch nach ihren flehentlichen Bitten ließ er sich wieder erweichen. So schickte er ihr auch weiterhin Geld und nach Sofies Heirat mit Kapiy von Kapivar (1893) sprach er ihr sogar eine jährliche Rente von 6000 Gulden zu. Für die verwöhnte Sofie war dieser Betrag zu wenig. Auch mit den 6000 Gulden, die ihr Nobel in seinem letzten Testament vermachte, war sie unzufrieden. Nach Nobels Tod erpresste sie von seinem Nachlaßverwalter Ragnar Sohlman weitere 12.000 Gulden in bar, da sie ihm androhte, bei Nichtbezahlung alle 218 Briefe Nobels an sie zu veröffentlichen.

Alfred Nobel weilte mehrmals mit Sofie (sowie einmal auch alleine) in Cilli, wo Sofies Schwester Amalia lebte. In Amalias Mann, dem Direktor der Cillier Zinkhütte Albert Brunner, fand er eine verwandte Seele. Er bot Brunner sogar einen sehr gut bezahlten Posten in einer seiner Fabriken in Schweden an, was Brunner aber ablehnte. Brunner stand mit Nobel in brieflichem Kontakt und informierte ihn über verschiedene technische Neuerungen, zum Beispiel über die Aluminiumproduktion mit Hilfe der Elektrolyse, sowie über günstige Investitionsmöglichkeiten. Auf Brunners Anregung wollte Nobel sogar Fehleisens Haloxilinfabrik in Cilli kaufen. Doch nach seiner „Trennung“ von Sofie 1891 machte Nobel nie mehr in Cilli halt, obwohl er auf seinen Reisen nach Italien - seinen Lebensabend verbrachte er in San Remo - oft mit dem Zug an Cilli vorbeifuhr. Er pflegte jedoch bis zu seinem Tod mit Brunner und insbesondere Sofies Schwester Amalia briefliche Kontakte.